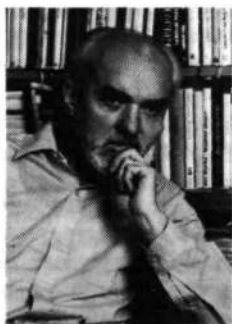

vodilna dramatika Odra postala repertoarni steber osrednjega ljubljanskega gledališča. O tem, ali sta s tem kaj pridobila ali izgubila, je vprašanje, o katerem ne razmišljam. Toda hkrati se je dediščina ohranjala v Drami še drugače. Štih je ustanovil v njenem okviru Malo dramo, posneto po eksperimentalnih skupinah s konca petdesetih let, tudi po Odru. Njeno vodstvo je prevzel Petan, ki je bil ob Križaju glavni režiser Odra, pa tudi njegov ustanovitelj in član vodstvene ekipe; med avtorji, postavljenimi na oder Male drame, so bili Božič, Javoršek in nazadnje celo Zupan, ki jih je v tej obliki gledališko introniziral ravno Oder; in med drugimi deli so se tu uprizarjala zlasti besedila evropske absurdne dramatike, katerih vrsto je leta 1958 začel Oder z igranjem Ionescove *Plešaste Pevke* in *Učne ure*.

Drugi dediči Odra 57 so se pojavili proti koncu šestdesetih let in okoli 1970 v obliki tako imenovanih avantgardnih skupin – od skupin Pupilije Ferkeverk, Pekarne in Gleja do najnovejših po letu 1980. – Zdi se mi, da je bila v teh skupinah dediščina Odra 57 najplodneje uporabljena. S tem hočem reči, da je niso samo ponavljali, ampak so jo po potrebi literarno-gledališkega razvoja spreminjali, nadomeščali z drugačnim ali po potrebi celo zavračali. Vsekakor so šele v teh skupinah prišli od asketskega gledališča, ki ga je Oder 57 izdelal na podlagi takrat sodobnega dramskega eksistencializma in modernizma, k bolj gledališkemu, teatralnemu, estetsko predrznemu in tudi bolj svobodnemu gledališču, ki nemara že ustreza tistemu, čemur se lahko reče okus prihajajoče postmoderne dobe – in o čemer sodelavci Odra 57 še niso mogli in tudi niso smeli vedeti ničesar, saj sicer ne bi bili mogli odigrati vloge, ki jim je bila v razvoju slovenske gledališke kulture namenjena in se ji pravi preprosto Oder 57.

František
Benhart

En sam svet, trojna resničnost

Motiti se je človeško. Med pomote, ki jih pogosto zakrivimo, sodi tudi to, da ponavadi – pa še tu, na sončni strani Alp, povezujemo minevanje s smrtjo. Tudi jaz, ki sicer prihajam iz druge strani Alp in imam zvončkanje s smrtjo, zlasti v literaturi, tako rekoč za kaznivo dejanje, delam napako, ko se javno zgražam nad tem in tako *eo ipso* še sam oboje povezujem. Saj ni minljivost nič drugega kakor

sosledje nenehnih sprememb, spremembe pa so porok gibanja, brez katerega ni življenja. Pravo nasprotje življenja bi potemtakem bila negibnost, torej tudi neminljivost – če bi obstajalo kaj takega – s to pa bi bilo prej umestno povezovati smrt, naj zveni to še tako čudno in nenavadno.

Vse se spreminja, vse mineva, nič ne ostaja isto. Da ne bi ponavljal tisto o reki, naj spomnim rajši na bajno Tezejevo ladjo, ki so jo stari Grki celo tisočletje v pristanišču popravljali in popravljali, star, gnil les zamenjavali z novim, čvrstim, trdnim, tako da je bilo nazadnje na svetu novo filozofsko vprašanje: bila je še vedno ista ladja ali pa ne več? Bila je in ni bila. Prej pa ni bila. Pač kakor za koga. Z našo resničnostjo je podobno. *Samo zamigota, pa je že ni*, pravi Czeslaw Milosz v Četrti učni uri. In drugje

pri njem berem: *Moj dom je hip: v njem je sveta začetek*. Resničnost hipa. Odločujoč je seveda naš odnos do nestavitnosti stvari. Nekateri med nami se ne znajo poslavljati, niso prijatelji sprememb (ne da bi jih spodbudilo dejstvo, da v določenih fazah zgodovine poznamo samo spremembe na slabše), drugi pa spet živijo zgolj za danes in jutri, spominom pa pripisujejo naravo neprilicne nadloge.

Se razume, še odnos do nestanovitnosti stvari je nestanoviten. Odvisen od časa, situacije, starosti. Na Miloszevo uvodno vprašanje *Kaj storiti z resničnostjo?* odgovarja mladi rod bistveno drugače kot modrost starcev. Ker smo na Slovenskem, pustimo, naj Miloszu odgovore mladi slovenski pisatelji. Marko Švabič pravi: *Imam voljo svet urediti s postavljanjem na glavo*. Milan Kleč pa: *...samo posmeh zmore iz te gline zgnesti možica po človeških merah*. Emil Filipčič se najbolje počuti tam, kjer je mogoče vse videti z dveh koncev, smisel kot nesmisel, sled kot past. Marko Hudnik pa ponuja takšno »definicijo« resničnosti: *Nekateri ljudje verjamejo temu, kar govorijo nekateri drugi ljudje. To je temelj stvarnosti, pogoj za nastanek kakršnekoli resnice*.

Priča smo načelno nezaupljivega razmerja do resničnosti, njene skrajne relativizacije, po kateri je temelj resničnosti tisto, kar je neka gospa govorila (na Češkem imamo celo kratico: JPP, Jedna pani povídala), priča smo terjanja kar kunderovske distance do stvari (in samega sebe) kakor tudi želje po neresnosti kot soustvarjalnem principu. Samo s tistim postavljanjem na glavo utegnejo nastati težave: kaj če že svet stoji na glavi? Bojim se, da obstajajo določene indicije za to možnost. Zunanja, empirična resničnost doživlja kajpak inspiracijsko devalorizacijo ne samo pri mlajših in mladih. Njena atomiziranost v prostoru in času vodi k intronizaciji trenutka v besedni umetnosti vzdolž in počez. To, kar se dogaja z resničnostjo, pa ni nobena polomija – prav nasprotno, prava sreča je zanjo. Razkosana, odtehtana je izgubila gros svoje teže, ne pa tehtnosti. Saj teža, naj bo še teža resnice, ne prija umetnosti preveč. Zato smo lahko veseli, da se tudi v najsoodobnejši slovenski literaturi pojavlja težnja po lahni, razbremenjeni peresnosti avtorske drže in da zanjo le nimajo popolne veljave besede Czeslawa Miłosza: *Že se rojeva smrtno resen rod, ki razume dobesedno, kar smo mi sprejemali kot šalo*.

V odtehtanosti zunanja resničnost celo laže in učinkoviteje kontaktira območje umetniške ustvarjalnosti, je zanjo nekako dovtetnejša in »sprejemljivejša«. Ampak nič ne pomaga – niti umetniški resničnosti, ali povedano s pesnikom Zajcem, *iz sanj ustvarjeni resničnosti* ne moremo priznati statusa stanovitnosti, ki bi ji pomagal, da se otrese neizbežnosti minevanja, pa tudi če je to umetniška resničnost z nedvomnimi predznaki suverenosti. Že samo sprejemanje in dojemanje umetnine se dogaja najbolj raznovrstno, se pravi v odvisnosti od časovno prostorskih koordinat. Toda niti »sam v sebi« in »sama o sebi« ne traja umetnina nespremenjena in nespremenljiva. Pa besedna umetnina še posebej. Kajti beseda, to je sicer poceni in ubogljiv material, toda zidati iz njega gradove je nadvse brezupno početje. Zato vidimo povsod naokrog, v bližini in daljavi, toliko zasilnih kočic, ki so jim že ob nastanku dnevi šteti, najsi se prizadevajo za še tako sijajen videz à la mode.

Svet je pravzaprav eno samo veliko pokopališče besed. Povsod se spoprijemajo z njimi, bi jih radi v ognju pretalili v bronasto odličnost, pa usodno manjka prizkušeni zvonarjev. Tako je širom po svetu, tako je

dandanašnji tudi na Slovenskem. Nemoč besed – Danilo Lokar: *Človekova nesreča je, da misli na pomen*. Zahrbtost besed – Ciril Zlobec: *... z nami hodijo, se utrudijo, imajo kruh in sol v rokah in ubijalski nož*. Izdajalskost besed – Vladimir Kavčič: *Pa besede služijo temu, da se skrije misel*. Cilj je: *odkriti lažno, prikriti resnično*. Premnoženost besed – Branko Gradišnik: *Besed vse več... Stvari vse manj...* Dozdevnost besed – Tone Pavček: *Navadil sem se brez sebe živeti navzen, v besedah na videz velikih...*

Tako smo se naučili brati tudi med besedami, saj ni daleč vse povedano samo v njih in skoznje. Kot je pred leti zapisal Vladimir Kavčič: *Stavki so otočki, ki štrlijo ven iz vode naokrog*. Kar je razumeti tako, da so zapisane besede lahko le del besedila, ki ni v celoti na razpolago. Nevidnost oz. nerazvidnost besedila ne sme motiti – velikokrat se prav tu odkrije srž izpovedi ali sporočila. Ničesar novega nisem povedal, saj je od nekdaj tako, da k besedi, pesniški besedi, sodi še tišina, ki pride po njej. Tu, v tej tišini, pa se nam odpira, če hočemo, še ena resničnost, resničnost neizpovedanega, resničnost (notranjega) doživljaja. Tudi ta resničnost, tale pa še posebej, temelji v trenutku, v trenutku kot sveta začetku. Tak trenutek srečanja z nenadnostjo, da ne rečem le z lepoto v najrazličnejših oblikah, lahko premore v sebi moč pretresa in nasledujočega osipa navajenosti in klišejskih prijemov. Človek, pa ne zgolj umetnik, ju doživlja kot očiščevalno kopel, kateremu na jasnem, nenaročena, omogoči ponovno vrnitev k sebi, pomaga mu, da se spet zave sebe, svoje prisebnosti ali pa tudi pravega nasprotja te.

Ta hip se človeku pojasni, da gre kot pri Alojzu Rebuli za to, *da si do kraja to, kar si*, ali pa si reče s Svetlano Makarovič: *Ti pa si to, kar storil si*. Vprašanje po lastni identiteti ima lahko pravšno šalamunovsko artikulacijo: *Kdo si pravzaprav jaz?* Nekdo drug bo odkril v sebi *vroči lonec brez ročaja*, kar je sicer specialiteta Lojzeta Kovačiča, ki je izviren tudi v pogledu na človeškost. Kaj mislite, koliko je po njegovem mnenju človek človeški? *Ravno toliko, kolikor daleč leti kura*. V nenadnem trenutku resnice se človek tudi lahko zave z Jožetom Snojem, *kakšen luksuz je biti sam svoj na tem prodanem svetu*. Na svetu, kjer je le težko prezimiti kot čebulček na podstrešju brez hlimbe (Mira Mihelič: *Emonci tekmujejo, da bi drug drugega prekosili v hlimbi*.) Koliko napora stane, da ne ubogaš Ciganke Rudija Seliga, katera svetuje: *Samo ja, samo strinjati se, potem pa delaš, kar hočeš*. Ali pa da ne spregledaš grenke ironije v verzu nad vsako nizkotnost vznesenega Jožeta Udoviča: *Igraj tudi ti in se delaj, kot da verjameš*. Značilno je, da prav tisti najbolj samosvoji ustvarjalci obravnavajo z največjo občutljivostjo zvestobo sebi. Tako na primer prav udovičevsko brezmadežna pesnica Alenka Glazer, ki sámo sebe vprašuje: *Pa kdaj smo se gredoč zgubili?*

Resničnost doživljaja, resničnost neizpovedanega figurirata po našem skonvencionaliziranem gledanju nekje v *diaspori neobstajanja*. Če gledamo drugače, bolj od znotraj, se pokaže ta tretja, povsem ponotranjena resničnost kot tista najbolj resnična. Tudi ona je izpostavljena času in njegovim neprilikom, premore pa posebne, zares posebne, izrazito svoje zakonitosti spreminjanja ter minevanja, zakonitosti, ki so kajpak za naše pojmovanje nedostopne in potemtakem tudi nezanimive. V našo škodo, kajti prav tisto, kar je za nas (še) nedoumljivo, bi nas moralo zanimati, četudi se ne bi oglasilo niti s hipnim zamigotanjem.

Vse, kar sem tu povedal, je bilo v nekem smislu pretirano. Razen citatov. Za te, in pri tolikšnem številu, sem se odločil prav zaradi sprejemlji-

vosti in pomiritve vznevoljenih duhov. Saj imamo menda vsak svojo diasporo skupaj z njeno latentno, na svojo priložnost čakajočo izzivalnostjo. Tudi jaz. Za sklep bi se rad še enkrat zatekel k citatu (spet iz pravkar omenjenih vzrokov), toda znašel sem se v podobni situaciji kot Jaroslav Seifert, ko mu je nekega prelepega jutra prišla v glavo prelepa pesem, ko pa je potem doma sédel k mizi, da jo zapiše, se ni spomnil niti enega verza, pa te verze išče še danes, pravi v pesmi, ki jo je pozneje napisal o tem. Meni je tudi hušknil skozi glavo prelep citat, sklepni citat, zares vreden vileniškega disputa, a se ga ne morem spomniti. Pa ga še zdaj iščem.

(Prispevek je bil napisan, ne pa tudi prebran na »disputu« v okviru prireditve letošnje *Vilenice 88*).